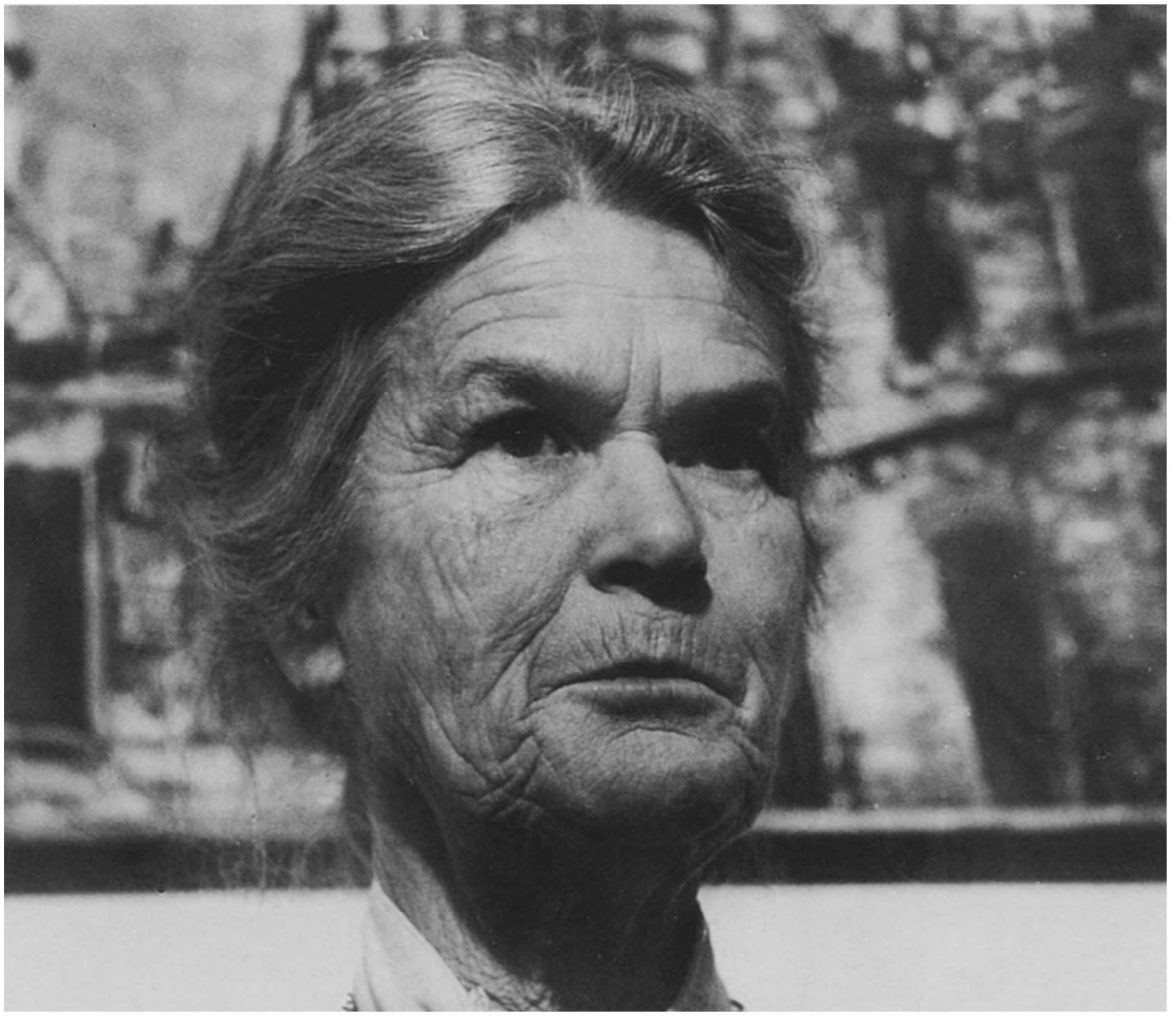

M. Vasalis (1909-1998) - *Foto Jan Stegeman.*

„Al die raadselachtige aanwezigheden"

Nieuwe oude poëzie van M. Vasalis

Hugo Brems

werd geboren in 1944 te Heverlee. Is hoogleraar moderne Nederlandse Letterkunde aan de K.U.Leuven en de K.U.Brussel. Publiceerde in tal van tijdschriften over naoorlogse poëzie. Werkt mee aan een nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis.
Adres: Huttelaan 41, B-3001 Heverlee

„Na het verschijnen van haar laatste bundel in 1954 is onze moeder gestopt met publiceren, afgezien van enkele afzonderlijke gedichten." Zo begint het ten geleide van Lous, Hal en Maria Droogleever Fortuyn bij *De oude kustlijn*, nagelaten gedichten van hun moeder, M. Vasalis.

In al zijn beknoptheid roept die zin de lotgevallen op van een van de merkwaardigste dichterlijke oeuvres in Nederland van de vorige eeuw. Merkwaardig vooral door het plotse en lange zwijgen en door de combinatie van de geringe omvang van het werk (goed 100 gedichten) en de immense en blijvende populariteit ervan. Uit de drie bundels die zij tussen 1940 en 1954 liet verschijnen, is een zeldzame hoeveelheid gedichten altijd weer gebloemleesd en daardoor klassiek geworden. Daarbij komt dat zij, lang nadat haar werk afgesloten leek, met belangrijke literaire prijzen bekroond werd: in 1974 met de Constantijn Huygensprijs en in 1983 met de P.C. Hooftprijs.

Van bij haar eerste publicaties kende haar poëzie opvallend veel succes, zowel bij de critici als bij het publiek. Nadat in 1936 het tijdschrift *Groot Nederland* enkele van haar gedichten had opgenomen, reageerde Ter Braak al onmiddellijk enthousiast. Hij hoorde in haar verzen een geluid met „iets onmiskenbaar eigens, dat zich met geen andere poëzie in Nederland laat vereenzelvigen." Na haar debuut *Parken en woestijnen* (1940), dat het jaar daarop bekroond werd met de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs, volgde een eenstemmig koor van positieve recensies. Die bundel werd bovendien een uitzonderlijk verkoopssucces. Eind 1941 verscheen al de 10de druk en waren er 10.000 exemplaren van verkocht. Dat succes is nooit opgehouden. In 1989 waren er meer dan 100.000 exemplaren van verkocht. In iets mindere mate geldt hetzelfde voor beide andere bundels, *De vogel Phoenix* (1947) en *Vergezichten en gezichten* (1954).

Terwijl sommige critici het aparte van haar werk bleven beklemtonen, zagen anderen haar juist als bijzonder representatief voor de generatie waartoe zij behoorde. Die dubbelheid is wellicht te verklaren vanuit het werk zelf, dat enerzijds zeer anekdotisch lijkt, dat vrijwel altijd de herkenbare realiteit als uitgangspunt kiest, maar dat aan de andere kant vanuit die werkelijkheid het mysterie, de psychische diepten of zelfs een vage mystieke samenhang van het bestaande oproept. Vooral in de derde bundel komt die „mystieke" dimensie meer op de voorgrond. Misschien is het beter te spreken van het verlangen om de taal, voorbij het zien, vat te doen krijgen op het onzichtbare, zoals de titel *Vergezichten en gezichten* het al suggereert:

Kennen

Ik hoor de wind, omdat hij door de blaadren sleept,
ik zie de blaadren waar het licht op breekt.
Maar welke blaadren hangen er in stilte en 't donker
en welke oren sluimren waar geen stem tot spreekt.
Ik voel de oude wanhoop van het instrument,
dat tot het uiterste gedreven
niets dan zijn eigen grens herkent.

Als reden voor haar dichterlijke zwijgen heeft zij zelf gezegd dat haar poëzie niet meer paste in de naoorlogse wereld: „Wat mij na de oorlog overkomen is komt hierop neer: een enorme relativering van mijn eigen lot, mijn eigen geluk of ongeluk, mijn meningen, oordelen, mijn kennis en mijn commentaar. Een gevoel van futiliteit en onmacht om die schaalvergroting toe te passen. Het was alsof een schilder van miniaturen gevraagd wordt om muurschilderingen te maken in een publiek gebouw, liefst met sociale strekking." Maar, hoewel impliciet, is zij nog duidelijker wanneer zij het heeft over de lotgevallen van haar generatiegenoot Bertus Aafjes vanaf de jaren vijftig: „De revolutie der Vijftigers brak aan, en het was een totale: in sociaal, moreel en esthetisch opzicht. Een jonge uiterst vitale en krachtige groep van dichters die zich aansloot bij de Cobra-schilders kwam aan het woord. Jonge dichters die in en met de oorlog waren grootgebracht en een volstrekt ander commentaar op het bestaan hadden [...] de oude garde - vaak nog jong van leeftijd - werd dood verklaard: ze waren wél dichters, maar dood. [...] Het is historie geworden en achteraf zegt men van iedere historische gebeurtenis dat zij noodzakelijk was, maar tegelijkertijd speelt een dergelijke gebeurtenis zich persoonlijk en levend in ieder individu, dat erbij betrokken is, af." Dat is de exacte keerzijde van wat die Vijftigers zelf schreven over haar poëzie, onder meer bij monde van Rudy Kousbroek in *Braak*: „Maar wat voor

eisen stelt deze nieuwe poëzie dan wel? Dat er niet meer vaag in parken of woestijnen wordt gelopen. Dat de vlucht in de droom aan de dijk wordt gezet, omdat hij onbruikbaar is. Dat indien er gevlucht moet worden, er in de realiteit gevlucht wordt. Dat de dichter verder kijkt dan zijn zolderkamer lang is."

Voor poëzie als die van Vasalis was er geen plaats meer, evenmin trouwens als voor die van haar generatiegenoten die nog wel bleven publiceren. Ook zij werden voor geruime tijd uit het centrum van de aandacht verstoten. Pas wanneer vanaf de jaren zeventig het tij keert, leeft de belangstelling voor haar werk weer op. Het is tekenend dat Vasalis juist in die periode weer enkele schaarse gedichten laat verschijnen in het tijdschrift *Tirade*, dat de verzamelplaats wordt voor dichters met een aan haar werk verwante poëtica, en dat zij juist dan bekroond wordt.

Een stem uit het verleden

Ondanks haar eigen terughoudendheid en door alle wisselingen van het poëzieklimaat heen, heeft zij een vast lezerspubliek behouden. Deze uitgave van *De oude kustlijn*, die vier jaar na haar overlijden de omvang van haar oeuvre met meer dan de helft uitbreidt, bewijst dat nog maar eens. De boekenbijlagen van Nederlandse kranten en weekbladen wijdden er paginagrote stukken aan, en tijdens de boekenweek van 2002 was de bundel, samen met *De puinhopen van acht jaar paars* van Pim Fortuyn, het grote succes en stond hij bovenaan de hitlijsten. De oorzaak daarvan is ongetwijfeld te zoeken in het feit dat Vasalis een poëzie schrijft die tegelijk beantwoordt aan de literaire kwaliteitsnormen van de kritiek en aan de verlangens van lezers. Het is poëzie die ergens over gaat, die lezers kunnen betrekken op essentiële aspecten van hun leven. Maar tegelijk is het veel meer dan persoonlijke belijdenis of levenswijsheid. Het zijn gedichten die meer oproepen dan meedelen, perspectieven openen.

De gedichten in *De oude kustlijn* overspannen het hele volwassen leven van Vasalis. De bundel bevat dus zowel „restjes" uit de periode tot 1954, die geen plaats in de bundels gevonden hebben, als gedichten die later ontstaan zijn. Toch is een van de meest opvallende trekken ervan de grote homogeniteit van toon en poëtica. Ook na de jaren vijftig is het dichterschap van Vasalis nauwelijks geëvolueerd. Enerzijds brengt dat met zich mee dat deze verzameling een zeer vertrouwde indruk geeft, anderzijds word je hier als lezer geconfronteerd met een stem uit het verleden. Op deze manier, in die toonaard, met die stemvoering, wordt vandaag geen poëzie meer geschreven. Ik bedoel dat niet negatief. Ik bedoel dat je, lezende in deze gedichten, hetzelfde gevoel hebt als wanneer je met ouders of grootouders praat, die met grote rust en vanzelfsprekendheid hebben vastgehouden aan de wereld, de waarden en

de denkwijzen waarin zij zijn opgegroeid. Er stralen een rust en een wijsheid van uit, ook als het over onrust en verdriet gaat, die wij verloren waanden.

Deze gedichten zijn geschreven tegen een achtergrond van geloof. Dat hoeft geen religieus geloof te zijn, zelfs niet een geloof in enige specifieke zingeving, maar in iets, waarmee alles samenhangt. In het gedicht „Rebus in de bus" zegt de ik dat zij „tegen beter weten in" verwacht dat eindelijk „'De Zin' / zichzelf in deze bus zou openbaren". Dat gebeurt natuurlijk niet. Maar daar staat tegenover dat „al die raadselachtige aanwezigheden", de mensen, het gras en de lucht, voldoende zijn om het leven de moeite waard te maken, ook als ze raadselachtig en onbegrepen blijven.

Bij Vasalis geen gepieker over de onkenbaarheid van de werkelijkheid, over de moeizame omgang van de taal met de dingen. Het gaat in haar gedichten over relaties tussen mensen, over een geliefde, moeder, kinderen, en naarmate we in de bundel dichter bij het heden komen, steeds meer over herinneringen, over wat voorbijgaat en wat ten slotte blijft en wezenlijk is: liefde, aandacht voor het geringste wat het leven te bieden heeft, en de dood.

Vooral die latere gedichten zijn de sterkste van de bundel. Ze zijn uitgepuurd, beknopt, rustig, ook wanneer ze over de onrust gaan die de mens overvalt in het zicht van de aftakeling en de dood. Ze zijn kort, sereen, ontdaan van alle opsmuk waarmee we ons tooien en waarin we verstrooiing zoeken:

Vroeger vogels bij het raam,
nu vliederdunne vlinders
zonder gerucht en van materie haast ontdaan.
Het is wel tijd wel tijd om weg te gaan.

M. VASALIS, *De oude kustlijn. Nagelaten gedichten*, Uitgeverij G.A. van Oorschot, Amsterdam, 2002, 68 p.

M. Vasalis

De wind is het al begonnen
je profiel te slijpen, je haar te fronsen
je ogen donker aan te blazen
de wind is het al begonnen
het papier om mij los te maken
mij uit te pakken, om te woelen.
Er is iets groots, iets wilds en rustigs gaande
in ons, aan de kant van het water staande
als stemvorken staan onze hoge benen
en zoemen op de zoemende grond,
het is te horen als we even
stilstaan, luistrend, mond op mond.

Uit: *De oude kustlijn*, p. 5.

M. Vasalis

Rebus in de bus

Wie zaten er vanochtend in de bus
behalve de chauffeur wiens roze wang
zo vloekte met zijn mooie rooie haar.
Een woeste oude boer met grijze ogen
en zijn gezicht in aanslag, en een woelig kind
doofstom, dat met zijn eigen dunne vingers praatte.
Een vrouw van vijftig, een zigeunerin of zo
ze stapte uit bij het woonwagenkamp
ze had een luipaard-jasje aan en kleine oren.
Een papoea-familie, drents van spraak
zo lief, zo lelijk en zo onbevangen.
Ik zat en luisterde en zag het aan
eerlijk gezegd en tegen beter weten in
verwachtend dat nu eindelijk 'De Zin'
zichzelf in deze bus zou openbaren
van al die raadselachtige aanwezigheden.
Maar nee - natuurlijk nee. De enige conclusie was:
ik houd van mensen in een bus, ik houd van gras
en lucht. Ik rij van Groningen naar Roden.
Ik leef een tijdje. Ik begrijp het niet,
zelfs niet als 'Het' zo duidelijk wordt aangeboden.

Uit: *De oude kustlijn*, p. 24.

Nachtelijke ontmoeting

Uit de sneeuwwitte weide verrijst onverhoeds
een paard. Hoe het staat, wat het doet
vindt plaats. Nu. Voorgoed.
Adem licht, deze teug, dit paard, deze wei
gaan voorbij, maar zijn, deze nacht, deze pijn
een keer samen met mij. Nu. Voorgoed.

Uit: *De oude kustlijn*, p. 44.

Sub finem

En nu nog maar alleen
het lichaam los te laten -
de liefste en de kinderen te laten gaan
alleen nog maar het sterke licht
het rode, zuivere van de late zon
te zien, te volgen - en de eigen weg te gaan.
Het werd, het was, het is gedaan.

Uit: *De oude kustlijn*, p. 58.